

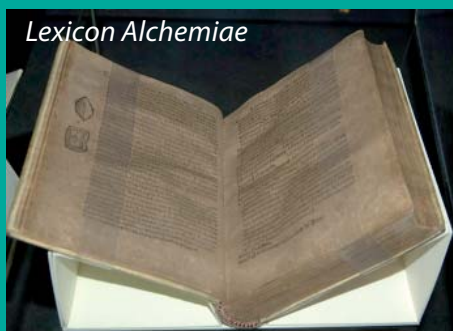

„Idioti jsou nevzdělaní posměváčci, pohrdající dobrými Uměními.“

Lexicon Alchemiae (1612)

Potud heslo z proslulého lexikonu, a dodejme, že Uměním se míní alchymie. Autorem díla je Martin Ruland mladší (1569–1611), jeden z pěti synů muže, který věc trochu zkomplikoval – dal synovi stejné křestní jméno, jaké měl on sám. Dodnes se historiografie alchymie a medicíny potýká s tímto problémem a oba muži, lékaři a současně alchymisté, byli v minulosti často zaměňováni. Martin Ruland starší (1532–1602) pocházel z německé lékárnické rodiny, působil ve šlechtických službách a roku 1597 se dostal se do Prahy, údajně jako osobní lékař císaře Rudolfa II. V seznamu dvora není takto veden a zřejmě byl pouze v širším okruhu dvořanů.

Lexicon Alchemiae

Lékař Rudolfa II.

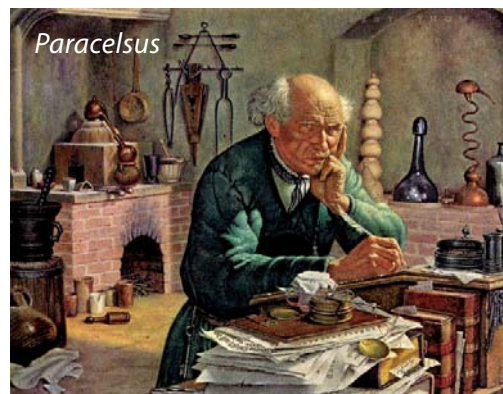
Oba Rulandové, otec i syn, byli zastánci lékařského učení Theophrasta von Hohenheim, známého jako Paracelsus (1493/94–1541), který prosazoval *chemiatrii*, používání anorganických přípravků jako léků a zavrhoval starověké kapacity, Hippokrata a Galéna. Povolání Rulanda staršího k Rudolfovu dvoru naznačuje, že se císař zajímal o Paracelsovy léky. Ty tehdy vyvolávaly v Evropě rozepře, z nichž nejproslulejší byla „antimonová válka“, spor o to, zda je používání sloučenin antimonu vůbec přípustné. Tyto přípravky se používaly jako velmi drastická dávidla a projmadla, což souviselo s Paracelsovým učením, že podstatou léčení nemocí je „oddělení nečistého od čistého“. Nečisté se mělo z těla takto vyloučit. Válka dospěla tak daleko, že roku 1566 zakázala lékařská fakulta pařížské Sorbonny používání přípravků antimonu. Ruland starší, paracelsián, naopak tyto a jim podobné přípravky prosazoval, takže byl v Praze obviněn, že ordinuje jedovaté léky.

Martin Ruland mladší získal doktorát medicíny na univerzitě v Basileji a od roku 1594 byl v Řezně městským lékařem. Vyrostl v ještě většího zastávce Paracelsova učení než jeho otec, což mu rovněž opakovaně vyneslo obvinění, že podává jedovaté látky. Měl štěstí – roku 1603 během říšského sněmu v Řezně uzdravil svými chemickými léky z vážné nemoci arcivévodu Matyáše, bratra a posléze nástupce císaře Rudolfa II. Později byl pozván do Prahy, kde se zprvu stal dvorním a snad roku 1608 osobním lékařem Rudolfa II. Rozhodně se od toho roku uváděl ve svých knihách jako „*Martin Rulandus, doktor filosofie a medicíny a osobní lékař Jeho Císařského Veličenstva*“. Napsal řadu knih a jeho dodnes nejslavnější, *Lexicon alchemiae*, který vyšel až posmrtně, byl sepsán v Praze.

Lékař a alchymista

Ruland byl v kontaktu s předními učiteli, bohužel se však zachovalo jen torzo jeho korespondence, mimo jiné dopis astronomovi Keplerovi. Ten totiž pochyboval o tom, zda je v moci alchymie uskutečnit transmutaci kovů, proměnit obecné kovy ve stříbro nebo ve zlato. Ruland v tuto možnost věřil a soudil, že klíčovou roli hraje teplo, přičemž na vznik kovů v přírodě má podle něj vliv zemské teplo. Ovšem podobně prý může působit teplo lidské, důkazem čehož může být, že se tímto teplem rozpustí v útrobach

spolknutá mince. Každá ne; nejde ani tak o teplo jako o vysoce kyselé prostředí žaludku, ale ani to nestačí třeba na rozpuštění zlata.

Oba učenci si rozuměli v otázce používání paracelsovských medikamentů, nazývaných tehdy též *spagyrické*. Paracelsus totiž především svoje medicínské, ale také alchymické představy nazýval „spagyrické učení.“ Ruland i Kepler se naprosto shodovali v názoru, že teplo je významné při rozvádění léků do jednotlivých částí těla.

Z Rulandova díla je hned první kniha ilustrací myšlení jeho doby. Zabývá se událostí, která se měla odehrát ve vesničce Weigelsdorf (Ostrowiec v Polsku), kde prý sedmiletému Christophu Müllerovi narostl v dolní čelisti zlatý zub. Všichni odborníci, kteří záhadu zkoumali, se prý shodli na tom, že materiálem zubu je čisté „uherské“ zlato. Tento kov z tehdejších maďarských dolů (dnes na Slovensku) byl v renesanci pokládán za jeden z nejlepších.

Objevil se mystický výklad – zlatý zub jako znamení shůry, počátek zlatého věku a tisíciletého rozkvětu římskoněmecké říše. Také prý měl ohlašovat konec turecké rozpínavosti stále více ohrožující i střední Evropu. Oba výklady byly mylné: římskoněmecká říše tak dlouho nepřežila, a roku 1683 obléhali Turci dokonce Vídeň.

Druhá oblast diskuse se rozdělila. Samozřejmě se našli pochybovači, kteří tvrdili, že nic takového není možné, takže buď je zpráva nepřesná, nebo je to dokonce prostě podvod. Jiní ve zlatý zub věřili a řešili otázku pro alchymii klíčovou, zda by takový zub mohl vzniknout přirozenou, přírodní cestou. To by dodávalo víru v možnost vzniku drahého kovu nějakým způsobem, který by snad zvládla také alchymie. Ruland v tuto možnost věřil, přičemž v její prospěch vystoupil s řadou argumentů, například představou působení na dálku, tedy něco na způsob magnetu, aniž by však uvedl, co na malého Müllera z dálky působilo. Jinými argumenty byly novozákonní příběhy o zázracích, jak

Kristus proměnil vodu ve víno nebo jak apoštol Petr kráčil po vodě. Ocítáme se v nábožensky založeném světě oné doby, nicméně Ruland hledal také vědeckou stránku problému a dostal se opět k otázce tepla. Tázal se, zda by v malém chlapci mohlo být větší teplo než třeba v mladém muži. Pokud ano, pak by mohla v chlapci proběhnout spontánní přeměna hmoty, třeba ve zlato, což v „chladnějším“ muži zralého věku již možné není.

V dalších spisech řešil Ruland otázku, zda *medicus* a *chemicus* mohou být ztotožněni. Soudil, že nikoli, ale podle něj lékař nesmí být oddělen od lékárníka, a tedy lékař se současně musí podílet na výrobě léků. Tím se Ruland dostával k praxi, mimo jiné k otázce bezpečnosti chemických léků. Neměly by být odmítnuty vzhledem k jejich nepodobnosti s lidským tělem? Stejně se ptali odpůrci léků na bázi antimonu. Ruland odpověděl záporně: takové léky jsou použitelné. Dokonce odmítal názor, že rtuť je jedovatá, a chválil svůj přípravek známý jako *Cingulum mercuriale*, tedy merkuriální (mercurius bylo označení rtuti) „věnec“ nebo „obklad“, který bylo možné nosit na těle bez nebezpečí. Zde je jeden z návodů: tři kapky rtuti se smíchaly s citronovou šťávou, která se poté slila, a rtuť se smíchala s vaječným bílkem a arabskou gumou. Nanesená na kousek flanelu se směs používala jako obklad. Tady je otázkou reakce kůže na kontakt se rtuť, ale tehdy dost běžné podávání rtuťnatých solí perorálně bylo jednoznačně nebezpečné. Zato Ruland odmítal použití *olea vitrioli* jako léčebného prostředku. S tím souhlasíme – termín označoval velmi koncentrovanou kyselinu sírovou.

Medicínská praxe přiváděla Rulanda k různým receptům, jejichž jazyk býval velmi nepřehledný. Do jisté míry k tomu přispěl Paracelsus, jenž používal dosud vžitě termíny v jiném významu, než jaký původně měly. Jen ukázka: po staletí se termín *alcohol* nebo *alcool* (foneticky přepsaný z arabského *al-kuhl*) používal pro označení velmi jemného prášku, často černého sulfidu antimonitého. Od Paracelsa pochází dnešní použití slova „alkohol“ jako produktu destilace vína. Jiný příklad – *antimonium* nebyl kov, ale sulfid antimonitý, ovšem ve stejném významu se mohly objevit termíny *alkosol*, *marchasita*, *antisimi* nebo *stybi-um*. Složitost jazyka alchymie a chemiatrie vedla k tomu, že někteří učenci začali sestavovat lexikony, přičemž byly zprvu věnovány především terminologické výstavě paracelsovských spisů.

V díle Martina Rulanda *Lexicon alchemiae* toto úsilí vyvrcholilo. Je to rozsáhlý spis, má skoro 500 stran a jde o nejpodrobnější lexikon především alchymických termínů. Jak patrně, Ruland musel s největší pílí sbírat různé termíny, hledat jejich význam a pak ve svém díle uvedl množství synonym a také vztahů mezi nimi. Současně některá hesla vysvětlil velmi podrobně, přičemž popsal základní vlastnosti dané látky, její vzhled, ale také, v rámci tehdejších znalostí, alespoň některé chemické vlastnosti. Mimo jiné právě díky takovým spisům, které se pokoušely vnést řád do zmateného jazyka alchymie a tím umožnit učencům snažit domluvu, se nakonec mohla chemie zformovat a prosadit.

Prof. RNDr. Vladimír Karpenko, CSc.
Přírodovědecká fakulta UK

Michael Scott
Alchymista
Knižní klub, 400 stran

Nikolas Flamel žil ve 14. století ve Francii a prý objevil tajemství věčného života. Když zemřel, byla jeho hrobka nalezena prázdná. Možná že našel recept na elixír života v knize starodávných kouzel a stále žije. Během let se stal ochráncem a strážcem knihy mága Abrhama, která mu nejen propůjčila dlouhověkost, ale také ho hmotně zabezpečila. S její pomocí je schopen vyrábět zlato z obyčejných kovů nebo drahokamy z obyčejných kamenů. Naneštěstí se kniha může stát v nepravých rukou tou nejmocnější zbraní proti lidstvu a celému světu. Přesně tak ji hodlá použít i Dr. John Dee, který knihu ukradne a jediní, kteří mohou zachránit katastrofě jsou dvojčata Josh a Sofie. Nevědí ještě, že o nich bylo rozhodnuto dlouho předtím, než se narodili. Oba totiž, jak bylo předpovězeno, mají moc rozhodnout závěrečnou bitvu dobra se zlem a zachránit nebo zničit řád světa.

